

Dr. Mustafa Cerić

Reisu-l-ulema (1993.-2012.)

i

predsjednik Upravnog odbora Centra za dijalog - Vesatijja

**O MOM TRODNEVNOM SUSRETU
SA IMAMIMA I HATIBIMA
MUFTIJSTVA ZENIČKOG**

I

Bio sam nemalo obradovan i pomalo iznenađen pozivom muftije zeničkog dr. Ejuba ef. Dautovića da održim predavanje imamima i hatibima Muftijstva zeničkog o temi *Islamska etika i neoliberalizam*. Bio je to prvi poziv od jednog bosanskog muftije nakon više od četiri godine, otkada sam se oslobođio dužnosti reisu-l-uleme, da se sretнем i obratim imamima i hatibima Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Nisam se dvoumio, ali, priznajem, jesam imao tremu. Plašio sam da ne promašim temu, jer nisam više u kondiciji, u kojoj sam nekad bio. Bojao sam se da ne pogriješim u mojim tezama i analizama. Osim toga, zadata tema nije samo zahtjevna, već je i neograničena, za što treba i neograničeno vrijeme da se valjano obradi. Zadatak sam ozbiljno shvatio i prihvatio se posla. Etika u općem smislu je moja omiljena tema, a islamska etika je moja posebna preokupacija. Nije mi bilo baš jasno kako i zašto treba *neoliberalizam* vezati za etiku, posebno za islamsku etiku i zato sam sugerirao muftiji Dautoviću da pitanje *neoliberalizma* ostavimo po strani, te da se fokusiramo na islamsku etiku ili *Kodeks islamske etike*. Sugerirao sam da prvo utvrđimo islamske etičke principe ili mjerila prema kojima možemo mjeriti *neoliberalizam*, koji zahtjeva mnogo više pažnje od jednog ili dva predavanja. Uostalom, *neoliberalizam* nije tema o kojoj imami i hatibi treba da razbijaju glavu.

II

Muftija Dautović se složio sa mojim prijedlogom da tema seminara za imame i hatibe Muftijstva zeničkog bude *Kodeks islamske etike*. Prvo predavanje održano je u Medžlisu Islamske zajednice Maglaj, u utorak 17. januara 2017. god. Za imame i hatibe iz Maglaja, Zavidovića i Žepča. Na početku sam pohvalio muftiju dr. Dautovića za ideju da islamska etika bude glavni naslov za imamsku i hatibsku doedukaciju zato što je misija posljednjeg Allahovog Poslanika Muhammeda, a.s., bila moralna obnova čovječanstva: *Ja sam poslan od Allaha da usavršavam plemenita svojstva kod ljudi*, govorio je Poslanik. Prema tome, Alejhisselam nije rekao da ga je

Allah poslao da vlada svijetom, niti da silom ugoni ljudi u vjeru, već da ljudima objašnjava etičke i moralne vrijednosti, koje ih čine boljim ljudima. Ovdje sam prvi put osjetio potrebu da se i kod nas uradi ozbiljan i sveobuhvatan *Kodeks islamske etike*¹, koji će nadići *Ilmihal*, koji islam objašnjava uglavnom na način vjerskih formalnih obreda i ograničenih moralnih uputa na nivou dječije dobi. *Kodeks islamske etike* treba da bude sveobuhvatna nauka islama sa fokusom na moralno-etičke vrijednosti, koje ta nauka promovira u duhu metaetike, tj., poimanje razlike između dobra i zla na metafizičkom nivou; normativne etika, tj., osjećaj moralne dužnosti prema Bogu, ljudima i samome sebi; i aplikativne etike, tj., moralnog ponašanja u svakodnevnom životu. Vjerujem da su imami i hatibi u Maglaju razumjeli ovo poruku i podržali je.

III

Drugo predavanje održano je u Matuzićima kod Doboja u Kuvajtskoj džamiji, u utorak 24. januara 2017. god. za imame i hatibe iz Doboja, Tešnja i Teslića. Preljepa džamija bila je ukrašena lijepim imamima i hatibima, koji su me podsjećali na pčele radilice, koje prinose med u košnice Islamske zajednice. Kao nastavak na prvo predavanje, u Matuzićima sam predstavio imamima i hatibima primjer *Kodeksa islamske etike*, kojeg je dao napisati Ahmed ibn Muhammed Miskavejh (421/1030) u formi svog osobnog *Vasijjet*. Kao urnek donosim Miskavejhov *Vasijjet* u petnaest tačaka kako bi bio poticaj za izradu jednog sveobuhvatnog *Kodeksa islamske etike* kod nas, na kojem kanim, ako Bog da, raditi uz pomoć alima, mojih prijatelja, koji na sličan načim misle.

MISKAVEJHOV VASIJJET (ZAVJET)

Ovo je zavjet Ahmeda bin Muhammeda dok je bio siguran u svojoj familiji, zdrav u tijelu i opskrbljen dnevnim potrebama, pa stoga nije bio obavezan da daje zavjet zbog nužne potrebe bilo njegove duše ili njegovog tijela. Namjera ovog zavjeta nije niti da iznudi odobravanje ljudi, niti da se postigne bilo koja dobit od njih, niti je ovaj zavjet odbrana od njihove zloće. On (Ahmed bin Muhammed) se zavjetuje na džihad/borbu protiv sebe samoga, kao i na sagledavanje svog stanja na najbolji mogući način tako da bude odmijeren, hrabar i mudar. Znak odmijerenosti je da čovjek kontrolira potrebe svoga tijela tako da ga neodmijerenost ne navede da uradi bilo šta što bi naudilo njegovom tijelu ili narušilo njegovu ljudsku vrlinu; znak hrabrosti je da se čovjek odupre nagonima pokvarene duše tako da ni nezasićena strast ni nesavladiv gnjev njime ne ovladaju; i znak mudrosti je da čovjek bude radoznao u svojim uvjerenjima tako da mu nijedna korisna spoznaja ne izmakne u njegovom naporu da

¹ Jevreji i kršćani imaju svoje etičke kodekse, koji su svima dostupni. Kršćani, posebno katolici, to imaju u formi i sadržaju katehizama. Vidi: John A. Harden, *The Catholic Catechism*, Dartonm, 1966; za kodekst jevrejske etike porinuo se Rabbi Joseph Telushkin, *A Code of Jewish Ethics*, u dva toma, New York, 2006. Iz klasične islamske literaturi djelo koje je, po mom mišljenju, najbliže jednom sveobuhvatnom "Kodeksu islamske etike" jeste *Al-Muhalla* od ibn Hazma (456 h); a od modernih najbolje djelo je *Dustūr al-akhlāq fi al-qur'ān* od Muhammeda Abdullaха Derraza, Kuvajt, 1985.

popravi, prije svih, samoga sebe u smislu pročišćenja svoje duše tako da bude u stanju da ubere plodove svoje borbe, a ti plodovi su pravdnost. Zbog toga, ovaj kodeks treba dobro shvatiti i učiniti napor da ga se primjeni u životu. On se sastoji od petnaest tačaka (u kojima se Ahmed bin Muhammed zavjetuje):

1. *da uvijek daje prednost istini (**al-haqq**) u odnosu na zabludu (**al-bātil**) u vjerovanju, iskrenosti (**al-sidq**) u odnosu na laž (**al-kedhib**) u govoru i dobru (**al-khjr**) u odnosu na зло (**al-šarr**) u djelovanju.*
2. *da uvijek ima na umu da se sreća postiže kroz slobodni izbor dobra (**al-iktiijār**) te kroz neprestanu i veliku borbu (**džihād**) sa samim sobom (ili protiv samoga sebe).*
3. *da se čvrsto drži šerī'ata (Božanskog prava i etike) i njegovih zapovijesti.*
4. *da se drži datih zavjeta sve dok ih ne ispuni, od kojih su najvažniji zavjet između mene i Allaha, Svevišnjeg i Svetog.*
5. *da malo polaže vjeru u ljude i da se susteže od prevelike intimnosti s njima.*
6. *da voli ljepotu zbog ljepote (doslovno, zato što je ljepota) i ni zbog čega drugoga (doslovno, nizašto osim zbog toga).*
7. *da šuti kad duša ima nagon da govori sve dok se ne posavjetuje s razumom.*
8. *da čuva stanje koje nastaje po volji nečega (što je dobro) sve dok ne postane prirodno stanje, koje se ne može lako pokvariti (korumpirati).*
9. *da hrabro ustani u odbranu svega što je pravo.*
10. *da bude svjestan ograničenosti ljudskog života tako da život ne truši ni u šta drugo osim u važne poslove.*
11. *da odbaci strah od smrti i siromaštva radom što treba da se radi i da se ne predaje nemaru (indiferentnosti).*
12. *da ne obraća pažnju na riječi zlih i zavidnih ljudi iz opreza da ne postane njima zaokupljen ili opterećen.*
13. *da se lijepo ponaša u bogatstvu i siromaštву, kao i u nemilosti i časti na najbolje mogući dostojanstven način.*
14. *da se sjeća bolesti u vrijeme zdravlja, tuge u vrijeme radosti, zadovoljstva u vrijeme srdžbe tako da bude što manje nepravde i grijeha kod njega.*

15. da bude snažan u nadi i zahvalan u očekivanju, da ima vjeru u Boga Svevišnjeg te da usmjeri svu svoju pamet i cijelo svoje srce samo prema Njemu.

Kada Allah, Svevišnji, pomogne nekoj osobi da popravi samu sebe dok se bori (na ovaj gore navedeni način), onda ta osoba treba da se posveti u oporavku drugih. Znak za to je da niko ne treba da bude škrt u davanju savjeta bilo kome, niti treba da negira bilo čiji status kojeg zaslužuje, niti treba da monopolizira dobro (samo za sebe), koje ima kod sebe.

Kada Allah, Svevišnji, upotpuni nekome sve to i otkloni mu sve prepreke i zapreke, i kada ga osposobi da ostvari te vrlne u sebi tako da se za njega može reći da je od onih koji su pobožni, onih koji su pobednici i onih koji su Njegovi odani vjernici, onih koji nemaju razlog za strah i brigu, onda to znači da je Allah uslišao njihove dove kroz milost, koju su tražili. Nakon toga oni mogu biti uvjereni da će Allah pozitivno odgovoriti na njihovu vjeru u Njegovu milost da im podari ono što žele i sačuva ih od onoga što nije poželjno. Allah je njima dovoljan, na Njega se oni trebaju osloniti, jer nikakvu moć nije moguće ostvariti osim od Njega.

Ovo je kraj zavjeta, kojem nema potrebe ništa više dodavati od mene, niti treba dokazivati njegovu dobrobitnost, jer je to samodokaziva istina. Ko god ovo prihvati kao svoj kredo u svom srcu, kao svoje uvjerenje u svom unutarnjem biću, te kao posrednik između njega i njegovog Gospodara potvrđuje se kao odličan i istinski filozof.

IV

Nakon svakog predavanja slijedila su pitanja i odgovori. Pitanja nisu bila nužno vezana za zadani temu, ali opet se sve vraćalo na moral i etiku. Od mnogih pitanja, koja su mi postavili imami i hatibi u Maglaju i Matuzićima izdvajam pitanje hafiza Hadžić Almira, imama i hatiba u džematu Jelah kod Tešnja. U stvari, ovo pišem ponukan tim pitanjem o mogućoj ili nemogućoj reformi u islamu. Hafiz Almir je pitao zašto nije moguća (ili nije bila moguća) reforma u islamu o kojoj se stalno priča?² Šta znače pojmovi *al-islāh* i *al-tedždīd* za islamski reformizam? Ocijenivši da

² Podsjecam da luternski protestanti obilježavaju ove godine petstotu obljetnicu "reformacije" u kršćanstvu. Naime, njemčki teolog i reformator Martin Luter (umro 1546) je 1517. god. objavio svojih 95 teza od kojih je najvažnija ova: "Da, milošću ste spašeni - po vjeri. To ne dolazi od vas; to je dar Božji" Ef 2.8). Bio je to Luterov protest protiv prodaje i kupovine oproštenja od grijeha ne samo živima nego i mrtvima za koje se vjerovala da se nalaze u čistilištu pa im je bilo potrebno oprostiti grijehu da ih se spasi od pakla i uvede u raj. Zanimljivo bi bilo istražiti koliko je islam u to doba utjecao na Luterovu teologiju. Zasigurno je utjecao na isti način kao što danas zapadna misao utjeće na muslimane. Islam je u to vrijeme za Europu bio progresivna ideja, koja je impresionirala slobodne umove u Europi. Muslimani bi trebali, posebno mi u Bosni, pratiti kako će Europa obilježiti petstotu obljetnicu protestantizma, kao najvećeg pokreta za reformu religijske misli u Europi.

je ovo pitanje od prevelike važnosti, iskoristio sam prliku da iznesem moje mišljenje, koje sam više puta iznosio na nekim svjetskim forumima, a to je da islam nije bilo moguće reformirati na način kako je kršćanstvo doživjelo reformaciju u Europi zato što je islam sam po sebi reformatorska vjera. U stvari, islam je u sedmom stoljeću po Mīladu bio i ostao najveća reforma religijske misli u povijesti čovječanstva, upravu po onim tezama koje su promijenile teološku misao u Europi:

- 1) islam je ukinuo instituciju svećenstva ili crkve (Hadis: *Nema svećenstva u islamu!*);
- 2) islam je ukinuo rasnu diskriminaciju (Hadis: *nema prednosti Arap nad ne-Arapom i obratno...!*);
- 3) islam je ukinuo polnu diskriminaciju (Kur'an: *I kada ubijena djevočica bude upitana zašto je ubijena...*);
- 4) islam je ukinuo prisilu u vjeri ili inkviziciju (Kur'an: *Nema prisile u vjeri!*);
- 5) islam je oslobođio čovjeka od istočnog grijeha (Kur'an: *Niko ne nosi tuđi grijeh - svako je odgovoran za svoj vlastiti grijeh!*).

V

Svi se slažu da je to tako u teoriji, ali u praksi muslimani u zadnja dva stoljeća nisu dorasli toj reformi religijske misli, koju je islam donio na početku sedmog stoljeća nakon što su prekršene mnoge norme Starog i Novog zavjeta (*Tevrata i Indžila*) kao milost svim svjetovima. Još u vrijeme imama al-Ghazalije (umro 1111) muslimani su osjetili da su zapali u intelektualnu, duhovnu, političku i ekonomsku krizu. Zato imam al-Ghazali piše svoje epohalno djelo *Ihyā ‘ulūm al-dīn* ("Oživljavanje nauke o vjeri"). Nije to bila reforma islama, već obnova sjećanja na već utvrđene istine, koje je baštinila islamska tradicija. Ideja o *islāhu i tedždīdu* je nova ili moderna ideja, koja je proizašla iz nemoći muslimanskog svijeta da se odupre unutarnjoj stagnaciji i vanjskog okupaciji. Ovaj prvi pojam *al-islāh* (الإصلاح) nalazimo u Kur'anu u kontekstu dijaloga Šuajba, a.s., sa svojim narodom, koji se protivio da odustane od svojih starih navika i da mijenja načim upravljanja imovinom. - *E, baš si "pametan" i "razuman"*³, govorili su mu podrugljivo. Na to im je Šuajb a.s. odgovori: - *Ja imam samo jednu želju, a to je da popravim loše stanje onoliko koliko mogu. Svjestan sam da moj uspjeh ovisi o Allahovoj milosti. Ja se u Njega uzdam i Njemu se obraćam*⁴. U drugim kontekstima riječ *al-islāh* se upotrebljava ka upozorenje da ne treba kvariti ono što je jednom popravljeno. Inače, *al-islāh*, oporavak, boljšitak ili reforma je korišten mnogo prije neko pojam *al-tedždīd* za opću reformu u islamu. U Kur'anu nema ovog izraza. On se nalazi samo u hadisu i to na način da je Allahov

---

³ Kur'an, 11:87

⁴ Kur'an, 11:88

Poslanik rekao da će Allah slati na početku svakog stoljeća nekoga u muslimanskom umetu, koji treba da obnovi vjeru. Riječ o validnosti ovoga hadisa ostavljam našim muhaddisima. Važno je, međutim, spomenuti da je najsnažnije utjecao na upotrebu pojma *al-tedždīd* u modernom muslimanskom diskursu pakistanski alim i pjesnik Muhammed Iqbal, koji napisao čuvenu knjigu pod naslovom *Tadždīd al-fikr al-dīni fī al-islām* (*Obnova vjerske misli u islamu*). Ovo djelo imalo je snažan utjecaj na one koji su vjerovali da islamu treba nešto oduzeti iz prošlosti i dodati mu iz sadašnjosti. Ali, niko nije znao tačno šta je to što treba oduzeti, niti šta je to što je trebalo islamu dodati iz sadašnjosti što već u njemu nema, a što se u Europi i na Zapadu općenito govorilo kao povijesna reformacija, koja je promijenila svijet. Najglasniji su bili oni koji su bili uvjereni ili samouvjereni da od njih počinje svijet, da sve što je prije njih bilo treba brisati i umjesto toga pisati samo ono što oni misli i rade. To je bila najveća greška koja se dogodila "islamu" i muslimanima u devetnaestom i dvadesetom stoljeću, greška od koje muslimani danas najviše pate. Pod isprikom *al-tedždida*, nadobudni revolucionari u muslimanskom svijetu primijenili su pravilo na koje je Kur'an tako jasno upozorio da se izbjegava, a to je da *kad god dođe nova grupa ili partija proklinje onu prethodnu* (كُلَّمَا دَخَلْتُ أُمَّةً لَعَنَتْ أُخْتَهَا).⁵ Allahov vjesnik i poslanik nije tako radio. Umjesto brisanja prošlosti, umjesto odricanja i proklinjanja svojih prethodnika, Alejhisselam je imao ovu poruku svjetovima, kao Allahovu objavu: *Reci im, Muhammedu, da Mi tebi objavljujemo Knjigu s istinom, koja potvrđuje istinu, koju oni imaju kod sebe u svojoj knjizi...*⁶ U tome je razlika između *al-tadždīda* i *al-tasdīqa*. Zaneseni idejom *tedždīda* muslimani su se odricali pozitivne ili afirmativne istine iz svoje prošlosti, a za zamjenu nisu uspjevali usvojiti tuđe "istine", koje su im se činile modernijim, djelotvornijim i naprednijim. U stvari, muslimani nisu shvatili da se ne može živjeti tuđe iskustvo. Svaki posjedanac, kao i svaka nacija, svaka kultura i civilizacija mora imati svoje vlastito iskustvo, koje je čini naprednom, modernom i djelotvornom ne samo na temelju iskustava sadašnjosti, već i na temelju iskustava vlastite prošlosti. Muslimani su, svjesno ili nesvjesno, napravili diskonekciju s istinom iz svoje vlastite prošlosti, tražeći utočište u tuđoj sadašnjosti, utočište kojeg nikad nisu našli, niti će naći. Prema tome, moj odgovor na pitanje hafiza Hadžić Almira, imama i hatiba u džematu Jelah kod Tešnja je da umjesto modernog propalog modela *al-tedždīda* muslimani moraju usvojiti uspješni Poslanikov model *al-tasdīka*, koji je pobijedio dvije moćne civilizacije u kratkom vremenskom periodu: perzijsku i bizantijsku. Sve dok bude onih koji su sebi umislili da od njih počinje svijet, a sve što je bilo prije njih da je prokletlo i batalno, nećemo koračati naprijed, već ćemo stajati ukopani u jednom mjestu ili ćemo se kretati unazad. Zar ne vidimo kako to rade države i nacije u Europi? Nikad niste čuli da dolazeći političar govori ružno o svom prethodniku. Nije važno šta on o njemu misli privatno. Važno je da javno govori kako on nastavlja njegov put, da održava kontinuitet, jer identitet je kontinuitet pamćenja. Identitet nije brisanje pamćenja iz nehata ili iz ljubomore i pakosti.

⁵ Kur'an, 7:38

⁶ Kur'an, 5:48

VI

Treće predavanje održano je u srijedu, 25. januara 2017. godine, u Gradskoj džamiji u Zenici. Bilo je zanimljivo i uzbudljivo, rekao bih emotivno. Nakon što smo u Maglaju i Matuzićima ustanovili da nam je potreban *Kodeks islamske etike*, u Zenici smo govorili o petnaest tačaka tog kodeksa utemeljenog na Kur'anu i Hadisu. Tekst o tome sam ostavio zeničkom glavnom imamu Jakub ef. Salkici. Ovdje donosim ono što sam napisao u hotelu "Zenica" nakon sabah-namaza da bude zapis od srca srcu imamima i hatibima, koji su, kao što rekoh pčele radilice koje prinose med u košnicu svog naroda. Od mene imaju veliko priznanje i pohvalu. Činim to bez straha i bez interesa. Niti oni ovise o mojoj milosti, niti ja ovisim o njihovoj, već svi ovisimo o milosti Svevišnjeg, koji sve čuje i sve zna.

VII

Ovo je moja riječ iz srca srcu tebi koji nosiš teški emanet, kojeg nisu smjeli ponijeti ni nebo, ni zemlja, ni brda. Tebi koji si din-direk ovoj našoj zemlji i ovom našem narodu. Ovo je moja podrška tebi da din-direk ostane ispravan, uspravan i čvrst u vrijeme nedovršenih ratova i nedovršenog mira u svijetu i u našoj zemlji:

- *Znam da ponekad sumnjaš u mene. Ne zato što mi ne vjeruješ, već zato što mi ne daš da te ostavim da budeš sâm. Ti se bojiš samoče kao gustog mraka. Bojiš se mog odricanja tebe. Ali, brate, i ja imam isti osjećaj kao i ti. I ja sam u strahu od samoče. I ja patim kada osjetim da me se odriču oni od kojih očekujem da budu sa mnom i uz mene. Jer toliko želim da imam iskrenog brata, kao i ti. Duša mi je puna i srce mi je veliko kada me zovneš "brate moj". Makar to bilo ponekad samo na jeziku, ali to mi daje snagu. Jer, nema ništa ljepše na ovome svijetu od bratske ljubavi i bratske sluge. Kada god učim i kad god čujem Božanski blagoslov: "Muslimani su braća" - srce mi zatreperi i duša moja se razveseli. A kako ne bih kad znam da od svega bogatsva, bogatstvo bratstva je najdragocjenije. To sada shvatam više i jače nego ikada zato što sam shvatio da je moja i tvoja bosanska soubina vječito vrijeme nedovršenog rata i nedovršenog mira. Zajedno smo u tom berzehu, gdje se dodiruje sloboda i ropstvo, nada i strah, radost i žalost, toplo i hladno, dobro i зло, uzvišeno i poniženo, sretno i nesretni. Da, to sam ti htio reći, brate moj, zajedno smo u ovom bosanskom berzehu, gdje ništa nije dovršeno, sve je na vršaju, sve je na ivici da ustane ili padne, da se uspravi ili legne, da se uzme ili ostavi, da se ode ili ostane, da se bori ili preda, da se prkosí ili ponizi, da se ima ili nema, da se pjeva ili plače, da se raduje ili tuguje, da se ponosi ili sramoti, da se budi ili spava... Berzeh je, dakle, čistilište u kojem smo ti i ja pobedinci ako smo braća i prijatelji... To sam htio da ti kažem: ti si mi brat po vjeri kao duša u nevolji; ti si mi prijatelj po iskrenosti kao ljubav u srcu. Pravi brat je pravi brat tek onda kad je pravi prijatelj. Brat je vjerska dužnost, a prijatelj je bratska ljubav. Bratska dužnost može mnogo, ali prijateljska ljubav može beskrajno. Ja sam sretan i siguran da imam brata kao prijatelja, koji me*

*neće izdati i neće me se odreći ni po koju cijenu. U vremenu nedovršenog rata i nedovršenog mira, u bosanskom berzehu budimo jedni drugima braća-prijatelji, a ne samo braća-snimatelji; budimo jedno tijelo sa bratskom dušom i prijateljskim srcem; budimo zajedno u vremenu nedovršenog rata i nedovršenog mira; budimo u bosanskom berzehu svjesni potrebe punjenja duše i čišćenja srca. To se zove **Kodeks islamske etike i morala.***